

Učitelj – karierni javni uslužbenec

Darinka Cankar

Ministrstvo za šolstvo in šport

Šolstvo je v Sloveniji zagotovo del javnega sektorja, saj k temu napeljuje ustrezanje večini kriterijem, ki jih različni avtorji navajajo kot tiste, ki opredeljujejo javni sektor. Tako je mogoče brez dvoma ugotoviti, da šolski prostor deluje v javni lastnini,¹ je financiran iz proračunskih sredstev in državno reguliran.² Po Bučarju (1969) je šolstvo ena od »dobrin, ki morajo biti na voljo vsem ljudem« oz. celo »dobrina, ki jo je treba ljudem zaradi javnih koristi vsiliti«. Zadnje država izvaja tudi preko obveznega osnovnošolskega izobraževanja, ki je kot obvezno in brezplačno predpisano z Ustavo Republike Slovenije.

Tako šola spada med organizacije, ki po Bučarju (prav tam) opravljajo javno službo, saj je organ, ki odloča o družbenih koristih, prepustil izvajanje svojih odločitev posebej ustanovljeni organizaciji (šoli), ta odločitev pa je sprožila posebno, stalno strokovno dejavnost, pri kateri gre za neposredno delovanje na določenem strokovnem področju.

Začetno izobraževanje in profesionalno usposabljanje

Dandanes se slovenski učitelji v Sloveniji izobražujejo na treh univerzah. Tisti, ki bodo poučevali v osnovni šoli, imajo možnost študij izbirati na Pedagoški fakulteti, Filozofski fakulteti, Fakulteti za šport, Biotehniški fakulteti, Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo, Fakulteti za matematiko in fiziko, Fakulteti za računalništvo in informatiko, Naravoslovnotehniški fakulteti ter Akademiji za glasbo Univerze v Ljubljani, Pedagoški fakulteti in Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Pedagoški fakulteti, Fakulteti za humanistične študije Koper ter Fakulteti za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije Univerze na Primorskem. Učitelji strokovnoteoretičnih predmetov na poklicnih in strokovnih srednjih šolah se izobražujejo tudi na drugih fakultetah, v predvsem tehniških in strokovnih študijskih programih, zahtevana pedagoško-andragoška znanja pa si pridobijo z naknadnim študijskim programom za izpopolnjevanje.

Pedagoški poklic je v Sloveniji reguliran s predpisi. Tako Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja v 92. členu

določa, da morajo imeti strokovni delavci³ ustrezno izobrazbo, opravljen strokovni izpit in morajo obvladati slovenski knjižni jezik.

Do spremembe Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja leta 2007 je kot ustrezno stopnjo izobrazbe za večino učiteljev in drugih strokovnih delavcev zakon določal visokošolsko izobrazbo,⁴ ustreznost izobrazbe pa je opredeljevala tudi študijska smer, določena s pravilniki, ter pridobljena pedagoška, andragoška oziroma specialnopedagoška znanja. Pedagoška, pedagoško-andragoška ter specialnopedagoška znanja⁵ je v Sloveniji mogoče pridobiti na dva načina. V t. i. pedagoških študijskih programih so ta znanja integrirana v sam študijski proces, študent se z njimi seznanja ter jih usvaja skozi vsa leta študija, z diplomom pa pridobi strokovni naslov, katerega sestavni del je naziv »profesor«. Drugi način, na katerega je mogoče pridobiti pedagoško-andragoška oziroma specialnopedagoška znanja, pa je zaporedni način, kar pomeni, da se diplomant nepedagoškega študijskega programa po opravljeni diplomu vključi v študijski program za izpopolnjevanje. Na takšen način se usposablja predvsem učitelji strokovnoteoretičnih predmetov v srednjih šolah, včasih pa tudi diplomanti posameznih strok, ki se za opravljanje poklica v vzgoji in izobraževanju odločajo šele po končanem študiju, npr. univerzitetni diplomirani anglisti, univerzitetni diplomirani geografi in podobno.⁶

Študijski programi, ki jih izvajajo slovenske visokošolske institucije, so bili pred uvedbo bolonjskih študijskih programov precej poenoteni. Vsi so vsebovali temeljna znanja posameznih predmetno-znanstvenih disciplin, ki vodijo k oblikovanju strokovne identitete diplomanta, poleg tega pa so vsebovali tudi temeljne pedagoške predmete, strokovnoteoretične predmete s specialnimi didaktikami ter izbrana poglavja iz filozofije, sociologije vzgoje, teorije vzgoje, razvojne in pedagoške psihologije ter pedagoške metodologije. V študijske programe je bil vključen tudi delež praktičnega usposabljanja; za kolikšen delež naj bi šlo, pa stroka nikoli ni bila enotna.

Mnogo strokovnjakov s področja vzgoje in izobraževanja je dolgo opozarjalo, da je praktičnega usposabljanja premalo, da je organizirano na volonterski način, predvsem pa, da je v študijske programe vključeno prepozno, šele v višjih letnikih, ko je za spremembe študijskih smeri pri posameznih študentih prepozno. Marentič Požarnikova (1990) je že zgodaj začela opozarjati, da je potrebno spremeniti odnos med teorijo in prakso, saj mora biti

praktično profesionalno usposabljanje integralni del znanosti in univerzitetnega študija. V času študija študentje po njenem mnenju ne bi smeli pridobiti le teoretičnih znanj, pač pa tudi osnovo za profesionalno ravnanje v praktičnih situacijah.

Tudi Razdevšek Pučkova (1995) je bila do izobraževanja učiteljev precej kritična, saj so po njenem mnenju študijski programi, ki so izobraževali učitelje, bolj akademski in manj profesionalni. Ni sicer mogoče trditi, da so diplomanti pedagoških študijskih programov po končanem študiju prihajali v razrede povsem nepripravljeni, vsekakor pa so različne raziskave pokazale, da so v prvem letu dela potrebovali zelo veliko pomoči in izkušenj starejših kolegov.

Na podlagi teh izkušenj ter z vizijo prihajajočega bolonjskega procesa, ki je kot svoj osnovni cilj napovedal vzpostavitev skupnega evropskega visokošolskega prostora do leta 2010, so začele fakultete razmišljati o prenovi študijskih programov za izobraževanje strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju. Raziskave in primerjave med posameznimi evropskimi državami, ki so potekale predvsem prek mreže Eurydice, so kazale, da v bistvenih točkah nismo zaostajali za drugimi članicami Evropske unije, da pa smo po drugi strani imeli podobne težave. Deleži prakse in izobraževalnih študij so segali od skoraj 0 do preko 50 odstotkov, v večini držav so se učitelji izobraževali na univerzitetni ali vsaj visokošolski stopnji, teorija in praksa sta bili pogosto organizirani na institucionalno različne načine na fakultetah, inštitutih, šolah ali celo posebnih inštitucijah.

Zato so se države Evropske unije dogovorile, da za njihove sisteme vzgoje in izobraževanja velja načelo subsidiarnosti in jih torej ni mogoče harmonizirati, da razumejo Evropo kot bogastvo različnosti, v čemer vidijo pomembno prednost svojega povezovanja (Zgaga 2004).

Vstopni pogoji v učiteljski poklic

Kot je bilo že omenjeno, Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja v 92. členu določa, da morajo imeti učitelji ustrezno izobrazbo, opravljen strokovni izpit za področje vzgoje in izobraževanja in obvladati morajo slovenski knjižni jezik.⁷

Ustreznost izobrazbe je sestavljena iz ustreznosti stopnje izobrazbe, ustreznosti smeri izobrazbe ter usposobljenosti za opravljanje pedagoškega poklica. Stopnja izobrazbe je določena z zakonom, večina učiteljev in drugih strokovnih delavcev mora imeti

izobrazbo druge stopnje.⁸ Smeri izobrazbe so določene s pravilniki, usposobljenost za opravljanje pedagoškega poklica pa predstavljajo pedagoška oziroma pedagoško-andragoška ali specialno-pedagoška znanja.

Strokovni izpit za področje vzgoje in izobraževanja lahko strokovni delavci opravljajo potem, ko si pridobijo vsaj šest mesecev delovnih izkušenj na področju vzgoje in izobraževanja. Te delovne izkušnje si lahko pridobijo na najrazličnejše načine, najpogostejša pa sta opravljanje pripravništva in zaposlitev na prostem delovnem mestu. Zaposlitev na prostem delovnem mestu predstavlja zaposlitev na sistemiziranem delovnem mestu v šoli ali drugem vzgojno-izobraževalnem zavodu, za katerega je bil objavljen javni razpis, v postopku pa začetnik predstavlja najustreznejšega kandidata. V javnem šolstvu se največ začetnikov na prostih delovnih mestih zaposluje za določen čas, v katerem nadomeščajo začasno odsotnega delavca.⁹

Druga možnost zaposlitve v javni šoli pa predstavlja zaposlitev na pripravniškem delovnem mestu. Pripravništvo ureja 110. člen Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, ki pravi, da je pripravnik strokovni delavec, ki v vrtcu oziroma v šoli prvič začne opravljati delo, ustrezno smeri in stopnji njegove strokovne izobrazbe, z namenom, da se usposobi za samostojno opravljanje dela. Pripravništvo traja najmanj šest in ne več kot deset mesecev, pripravnik pa v času pripravništva sodeluje s strokovnimi delavci pri vzgojno-izobraževalnem delu in se pripravlja na strokovni izpit. Pripravnikovo delo vodi, spremlja in ocenjuje mentor, ki ga izmed strokovnih delavcev določi ravnatelj. Mentor mora opravljati delo, za katerega se bo pripravnik usposabljal, in mora imeti naziv svetnik ali svetovalec oziroma vsaj tri leta naziv mentor.¹⁰ Mentor pripravniku pripravi program, ki vključuje metodično, didaktično ter drugo pripravo, potrebno za opravljanje izpita, prav tako izdela poročilo o poteku pripravništva. Od leta 2003 se pripravništvo lahko izvaja tudi kot volontersko pripravništvo. Razpis pripravniških mest dvakrat letno objavi Ministrstvo za šolstvo in šport.¹¹

S pripravnikom vzgojno-izobraževalni zavod sklene pogodbo o zaposlitvi, pripada mu plača v 24. plačnem razredu, obračunajo pa se tudi dodatki, ki jih določajo zakoni in kolektivna pogodba.¹² Tako ima pripravnik pravico do regresa za letni dopust, nadomestila za stroške prehrane med delom, povračila stroškov prevoza na delo in z dela ter stroškov, ki jih ima pri opravljanju del in nalog na službenem potovanju, pravico do letnega dopusta, urejeno ima

zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. Volonterski pripravnik z vzgojno-izobraževalnim zavodom sklene pogodbo o opravljanju volonterskega pripravništva, delodajalec pa ga je dolžan zavarovati za primer invalidnosti, telesne okvare ali smrti, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni. Pripravnik ima pravico do odmora med delovnim časom, plačilo za delo mu ne pripada, prav tako mu ne pripada nadomestilo plače ali drugi prejemki in povračila stroškov v zvezi z delom. Tako pripravnik s sklenjenim delovnim razmerjem kot volonterski pripravnik nimata samostojne učne obveznosti, ampak se pod vodstvom mentorja vključujeta tudi v neposredno vzgojno-izobraževalno delo. Oba imata enako pravico do mentorja, kateremu delodajalec za opravljeno delo izplačuje dodatek k plači.

Tisti strokovni delavci, ki se prvič v vzgoji in izobraževanju zaposlijo na prostem delovnem mestu, se imenujejo strokovni delavci – začetniki. Ravnatelj strokovnemu delavcu začetniku dodeli mentorja, ki po zakonodaji svoje delo opravlja dva meseca, pogosto pa nad strokovnim delavcem – začetnikom njegovi starejši kolegi bdijo mnogo dlje. Strokovni delavec – začetnik ima v primeru delovnega razmerja za polni delovni čas tudi polno učno obveznost, kar pomeni, da takoj začne opravljati neposredno pedagoško delo. Pripada mu plača v 30. plačnem razredu ter vsi dodatki in nadomestila, ki po zakonu in kolektivni pogodbi izhajajo iz delovnega razmerja.

Strokovni izpit se opravlja ustno in obsega tri dele: (a) ustavna ureditev Republike Slovenije, ureditev institucij Evropske unije in njenega pravnega sistema in predpisi, ki urejajo človekove ter otrokove pravice in temeljne svoboščine, (b) predpisi, ki urejajo področje vzgoje in izobraževanja ter (c) slovenski knjižni jezik oziroma za strokovne delavce vrtcev in šol z italijanskim učnim jezikom italijanski učni jezik, za strokovne delavce dvojezičnih vrtcev in šol pa slovenski in madžarski jezik.¹⁵

Več avtorjev je v raziskavi Partnerstvo fakultet in šol (glej Valenčič Zuljan et al. 2007), ki je bila sofinancirana s sredstvi Evropske unije, ugotovilo, da naša zakonodaja omogoča kakovostno uvajanje pripravnikov v vzgojno-izobraževalno delo, da pa vsi začetniki nimajo enakih pogojev, da bi se postopoma in ob izkušenem mentorju uvajali v prakso, predvsem so to tisti strokovni delavci – začetniki, ki v vrtcu ali šoli prvič začnejo opravljati delo in imajo mentorja le dva meseca. Z raziskavo so avtorji ugotovili, da je bilo 58 % vprašanih pripravnikov zelo zadovoljnih z lastnim profesionalnim razvojem v času pripravništva, 39,1 % jih je bilo srednje

zadovoljnih in le 2,9 % je bilo takšnih, ki s svojim profesionalnim razvojem v času pripravništva niso bili zadovoljni.

Vseživljenjsko učenje, nadaljnje izobraževanje in usposabljanje

V Sloveniji je osnovna podlaga za nadaljnje izobraževanje in usposabljanje učiteljev zagotovljena že v Zakonu o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, ki v 105. členu določa, da se strokovni delavci v vrtcih in šolah strokovno izobražujejo in usposabljujejo, pogoje, način in postopek pa določi minister. Kolektivna pogodba za dejavnost vzgoje in izobraževanja v 53. členu določa, da imajo delavci pravico do nadaljnega izobraževanja in usposabljanja. V ta namen mora šola delavcem na delovnih mestih, za katere se zahteva najmanj srednja izobrazba, omogočiti letno najmanj 5 dni nadaljnega izobraževanja oziroma 15 dni v treh letih, ostalim delavcem¹⁴ pa najmanj 2 dni letno oziroma 6 dni v treh letih. Po kolektivni pogodbi stroške izobraževanja, vključno z nadomestilom plače, plača šola. Delavcu pripada tudi povračilo stroškov, povezanih z nadaljnjim izobraževanjem in usposabljanjem (potni stroški, kotizacija, stroški bivanja).

Podrobneje sistem nadaljnega izobraževanja in usposabljanja opredeljuje Pravilnik o nadaljnjem izobraževanju in usposabljanju strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju. Le-ta za cilj postavlja zagotavljanje strokovne usposobljenosti za poučevanje določenega predmeta ali predmetnega področja oziroma opravljanje določenega strokovnega dela, podpiranje profesionalnega in strokovnega razvoja vsakega strokovnega delavca, razvoja javnega vrtca in šole ter razvoja celotnega sistema vzgoje in izobraževanja, s tem pa povečanja njegove kvalitete in učinkovitosti.

Smernice razvoja nadaljnega izobraževanja in usposabljanja oblikuje Programski svet za nadaljnje izobraževanje in usposabljanje, ki ima 25 članov in jih za obdobje šestih let imenuje minister. Člani predstavljajo zelo različne institucije, kot na primer vse štiri strokovne svete,¹⁵ Zavod RS za šolstvo, Center RS za poklicno izobraževanje, Andragoški center RS, Šolo za ravnatelje, reprezentativne sindikate ter predstavnike ravnateljev. Programski svet ima sicer izrazito posvetovalno vlogo, saj o vrsti programov za izpopolnjevanje učiteljev, o višini njihovega sofinanciranja in podobnem odloča minister.

Ministrstvo za šolstvo in šport vsako leto objavi Katalog programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev, s katerim želi učiteljem ponuditi programe izobraževanja, s

katerimi bi posodobili in nadgradili svoje kompetence na področju poučevanja ter na področju stroke, ki jo poučujejo. Vsi programi, ki so objavljeni v katalogu, so sofinancirani s strani države, delež sofinanciranja pa je odvisen od ocene Programskega sveta o nujnosti in potrebnosti programa ter samih določil pravilnika, ki ureja nadaljnje izobraževanje in usposabljanje. V koledarskem letu 2009 je država nadaljnje izobraževanje strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju sofinancirala z 802.887 €. ¹⁶

Napredovanje v plačne razrede in nazive

Strokovni delavci v vzgoji in izobraževanju napredujejo v plačne razrede v skladu z Zakonom o sistemu plač v javnem sektorju ter z Uredbo o napredovanju javnih uslužbencev v plačne razrede.

Zakon o sistemu plač v javnem sektorju v 16. členu določa, da lahko javni uslužbenci na delovnih mestih, na katerih je mogoče tudi napredovanje v naziv (strokovni delavci v vzgoji in izobraževanju napredujejo tudi v nazive), v enem nazivu napredujejo za največ pet plačnih razredov. Javni uslužbenci lahko na podlagi tega zakona napredujejo vsaka tri leta za en ali dva plačna razreda, če seveda izpolnjujejo za to potrebne pogoje, ki jih je predstojnik organa dolžan preveriti enkrat letno. V slovenskih šolah je za napredovanja učiteljev v plačne razrede odgovoren ravnatelj šole, ki o napredovanjih v plačne razrede tudi odloča.

Pogoj za napredovanje javnih uslužbencev v plačne razrede je delovna uspešnost, ki se ocenjuje glede na rezultate dela: samostojnost, ustvarjalnost in natančnost pri opravljanju dela; zanesljivost pri opravljanju dela; kvaliteta sodelovanja in organizacija dela; druge sposobnosti v zvezi z opravljanjem dela. Podrobneje postopek in način preverjanja izpolnjevanja pogojev za napredovanje v višji plačni razred določa Uredba o napredovanju javnih uslužbencev v plačne razrede.

V povprečju so bile plače učiteljev v Sloveniji v šolskem letu 2008/09 glede na BDP na prebivalca med 113,4 % in 161,7 % BDP na prebivalca.

Napredovanje v nazive ureja 105. člen Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, ki določa, da strokovni delavci v vzgoji in izobraževanju napredujejo v nazive mentor, svetovalec in svetnik. Postopek in način napredovanja v nazive določa Pravilnik o napredovanju zaposlenih v vzgoji in izobraževanju v nazive.

V naziv lahko napredujejo le tisti strokovni delavci, ki izpol-

njujejo vse z zakonom in drugimi predpisi določene pogoje za zasedbo delovnega mesta. To pomeni, da morajo imeti ustrezno izobrazbo, imeti morajo opravljen strokovni izpit in morajo obvladati slovenski knjižni jezik. Drugi pogoji, ki jih morajo izpolnjevati strokovni delavci za napredovanje v posamezni naziv, se nanašajo na zahtevano delovno dobo, delovno uspešnost ter določeno število točk, pridobljenih z uspešno končanimi programi nadaljnega izobraževanja in usposabljanja ter opravljenega dodatnega strokovnega dela.¹⁷

Nazivi, ki jih strokovni delavci pridobijo, so trajni, kar je eden od temeljnih očitkov obstoječemu sistemu napredovanj. Kar nekaj raziskav¹⁸ je namreč pokazalo, da učitelji opravljajo dodatna dela le tako dolgo, da pridobijo ustrezen naziv, potem pa jih takšno delo ne zanima več. Tudi fakultete, ki morajo zagotavljati mentorstvo svojim študentom na praksi, poročajo, da so za mentorstvo zainteresirani predvsem mlajši učitelji brez daljše delovne prakse, verjetno zaradi pridobivanja točk za napredovanje, tisti pa, ki imajo več praktičnih izkušenj, ki bi jih lahko delili s študenti, in imajo tudi višji naziv, pa študentov na prakso ne želijo sprejemati.

Določeni očitki letijo tudi na posamezne inštitucije s področja vzgoje in izobraževanja, ki naj bi svoje raziskovalno in razvojno delo prilagodile sistemu napredovanja strokovnih delavcev, da jim lahko s sodelovanjem omogočijo pridobivanje točk in tako privabljajo dovolj motivirane učitelje.

Horizontalna in vertikalna mobilnost

Kandidati za učitelje se v Sloveniji izobrazijo kot tako imenovani specialisti ali polspecialisti. To pomeni, da so na področju predmetnospecifičnih vsebin usposobljeni za poučevanje enega ali največ dveh predmetov.¹⁹ Usposobljenost za dvopredmetnega učitelja sicer ponuja nekaj mobilnosti po horizontalni ravni, saj učitelj lahko uči dva različna predmeta tudi na starostno različnih ravneh učencev, usposobljenost za enopredmetnega učitelja pa takšne mobilnosti ne ponuja.

Prav zato so po podatkih, ki jih zbira ministrstvo, pristojno za šolstvo, med ravnatelji splošne sekundarne ravni dvopredmetni učitelji bolj primerni in bolj zaželeni na javnih razpisih prostih delovnih mest. Diplomanti nekaterih študijskih smeri so usposobljeni tudi za delo v nižjih razredih osnovne šole, vendar je to prej izjema kot pravilo. Vsi dvopredmetni učitelji so zaposljivi tudi v srednjih strokovnih in poklicnih šolah.²⁰ Samo v gimnazijskih pro-

gramih so na delovnih mestih učiteljev naravoslovnih²¹ predmetov zaposlivi le enopredmetni učitelji z navedenih predmetnospecifičnih področij. To pomeni, da horizontalno mobilnost učiteljev predstavlja bolj ali manj le premike med različnimi starostnimi skupinami učencev oziroma dijakov, ne pa tudi mobilnosti glede na predmet poučevanja.

Svojevrstno horizontalno mobilnost predstavlja tudi možnost zaposlovanja polno usposobljenih učiteljev v Inšpektoratu RS za šolstvo. Inšpektor za področje vzgoje in izobraževanja je namreč lahko vsakdo, kdor ima najmanj visoko izobrazbo in najmanj sedem let delovnih izkušenj na pedagoškem, svetovalnem, razvojno-raziskovalnem ali upravnem področju vzgoje in izobraževanja ter opravljen strokovni izpit za inšpektorja.

Učitelji lahko kariero nadaljujejo tudi v katerem od javnih zavodov, ki jih za opravljanje razvojno-raziskovalnih dejavnosti na področju vzgoje in izobraževanja ustanovi Vlada Republike Slovenije. Vertikalna mobilnost je lahko večplastna. Na eni strani gre za neposredno premikanje po hierarhični lestvici napredovanj v nazive, kar sicer ne predstavlja opravljanja drugačnega dela ali prevzemanja drugačnih, večjih odgovornosti v odnosu do dela in učencev, predstavlja pa višje plačilo za opravljeno delo.

Vertikalno premikanje po lestvici v posamezni šoli pomeni tudi prevzemanje nalog pomočnika ravnatelja, ki ravnatelju pomaga pri opravljanju poslovnih in pedagoških nalog. Pogoji, ki jih mora izpolnjevati pomočnik ravnatelja, so enaki, kot jih mora izpolnjevati ravnatelj, razen ravnateljskega izpita. Pomočnika ravnatelja imenuje ravnatelj in ga za opravljanje dela v njegovi odsotnosti pisno pooblasti.

Seveda napredovanje po hierarhični lestvici predstavlja tudi imenovanje za ravnatelja. Ravnatelje imenuje svet šole, pogoji, ki jih mora učitelj izpolnjevati, pa so: imeti mora najmanj visokošolsko izobrazbo, izpolnjevati pogoje za učitelja na šoli, na kateri bo opravljal delo ravnatelja, najmanj pet let delovnih izkušenj v vzgoji in izobraževanju, naziv svetnik ali svetovalec ali najmanj pet let naziv mentor, opravljen pa mora imeti tudi ravnateljski izpit. Če kandidat za ravnatelja nima opravljenega ravnateljskega izpita, ga mora opraviti najkasneje v enem letu od imenovanja. Ravnatelj ima v vzgoji in izobraževanju položaj direktorja javnega zavoda, ki ima vse naloge in odgovornosti, prav tako tudi umestitev v plačne razrede direktorjev javnih zavodov in možnost izplačila dveh plač v primeru ugodne ocene delovne uspešnosti.

Zaključek in primerjava z nekaterimi evropskimi državami²²

Če kot začetek kariere postavimo odločitev za študij, ki bo kandidata usposobil za delo v vzgoji in izobraževanju, kot pravita Arnold in Feldman (1986), lahko ugotovimo, da je Slovenija ena od precej redkih držav, v katerih imajo visokošolski zavodi, ki izobražujejo za področje vzgoje in izobraževanja, popolno avtonomijo tako pri določanju vsebine programov kot tudi pri določanju števila ur (oziroma števila kreditnih točk), namenjenih izobraževanju za poučevanje posameznega predmetnospecifičnega področja ali pedagoškostrokovnih znanj.²³

Vpis na visokošolske zavode, ki izvajajo pedagoške študijske programe, ni posebej omejen, veljajo pa splošne omejitve, ki so veljavne za celotno področje visokega šolstva. Omejitve se pojavi le na študijskih programih, za katere je zanimanje tistih, ki se želijo vpisati, večje od števila prostih študijskih mest. Vpisni kriteriji se osredotočajo na učni uspeh v 3. in 4. letniku srednjega splošnega izobraževanja ter na uspeh pri maturi. Po podatkih Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani se v pedagoške študijske programe, razen za področje predšolske vzgoje in razrednega pouka,²⁴ vpišujejo dijaki, ki so po učnem uspehu povprečni do nekoliko nadpovprečni.

Po študiju izbranih evropskih držav je mogoče ugotoviti, da se države poslužujejo dveh različnih poti do odličnosti diplomantov pedagoških študijskih programov. Prva pot predpostavlja relativno stroge vpisne pogoje v pedagoške študijske programe, ki obvezno vključujejo individualni pogovor s kandidatom za vpis, na podlagi katerega je mogoče kandidata, kljub izpolnjevanju drugih pogojev, zavrniti. Ta pot po končanem študiju ne predvideva posebnih zaključnih izpitov, daljšega preizkusnega obdobja, skratka ne predvideva, da bi odgovorne inštitucije šele po končanem študiju ugotavljale ustreznost kandidata za delo v vzgoji in izobraževanju.

Druga pot pa vpisa v zeleno študijsko smer kandidatom za učitelje ne omejuje, omejeno je le število prostih mest. Omejitve je torej kvantitativna in ne kvalitativna. Vse države s takšno ureditvijo pred vključitvijo v poklic predvidevajo obsežne državne izpite in daljšo preizkusno dobo z uvajanjem v poklic.²⁵ Zanimivo je, da sta obe možnosti precej enakomerno porazdeljeni tako med države, kjer so učitelji del uslužbenskega sistema, kot tudi med tiste, kjer so učitelji zaposleni na podlagi splošne delovne zakonodaje.

Za Slovenijo se zdi, da je sistem vpisa in rekrutiranja novih učiteljev vmesna pot med prej opisanima. Posebnih vpisnih pogojev na visokošolske inštitucije, ki izobražujejo za potrebe vzgoje in

izobraževanja, nimamo, hkrati pa diplomante po končanem študiju čaka od šest do deset mesecev usposabljanja na delu, ki se zaključijo s strokovnim izpitom. Med usposabljanjem na delu pripravniki v Sloveniji nimajo nikakršnih odgovornosti, polovico pripravniške dobe zgolj spremljajo svojega mentorja in ne izvajajo pedagoškega dela. Strokovni izpit je sicer res organiziran na državnem nivoju, vendar po težavnosti ne dosega obsežnih izpitov, kot jih imajo druge evropske države pred certificiranjem učitelja.

Brez dvoma pa lahko ugotovimo, da je plača slovenskega učitelja začetnika, merjena s stališča BDP na prebivalca, visoko nad evropskim povprečjem. Višjo začetno plačo imajo, po podatkih Eurydice²⁶ za 31 evropskih držav za leto 2009, samo v Španiji. Tako je začetna plača s 113,4 % BDP bistveno višja od plače švedskega (73,3 % BDP), približata se ji šele finski (101,3 % BDP) in angleški (109,7 % BDP) začetnik med učitelji. Na drugi strani razpona plač slika ni bistveno drugačna, v višini španske učitelje (187,6 % BDP) v nižjem sekundarnem izobraževanju prekašajo le nizozemski (191,2 % BDP), angleški (186,1 % BDP), nato pa že slovenski (161,7 % BDP) učitelji. Finski učitelji, ki se jim sicer v vseh pogledih želimo približati, s plačo lahko dosežejo komajda 134,2 % BDP.

Primerjava je nadvse zanimiva, saj nam daje kar precej informacij. Najprej je potrebno ugotoviti, da višina plače očitno ni mehanizem za zviševanje ugleda poklica. Merjeno z odstotkom BDP na prebivalca imajo slovenski učitelji visoke plače v primerjavi s svojimi evropskimi kolegi, razpon med najnižjo in najvišjo pa je primerljiv z evropskim povprečjem. Ugotoviti je mogoče, da imajo nordijske države trend manjšega razpona med najnižjo in najvišjo plačo, kar pravzaprav kaže na relativno majhne možnosti vertikalnega napredovanja po plačni lestvici.

Glede nadaljnega izobraževanja in usposabljanja lahko ugotovimo, da imajo slovenski učitelji v primerjavi s svojimi evropskimi kolegi precej dobre možnosti. Že Kolektivna pogodba za dejavnost vzgoje in izobraževanja, ki zahteva najmanj pet dni nadaljnega izobraževanja in usposabljanja na leto oziroma najmanj 15 dni v treh letih, je za slovenskega učitelja ugodnejša od večine evropskih držav. Ugodnejša predvsem zaradi zagotovljenosti izobraževanja, čeprav se v nekaterih izbranih evropskih državah v povprečju izobražujejo več, pa to ni opredeljeno kot obveza delodajalca. Za slovenskega učitelja je izobraževanje tudi brezplačno, kar ni ravno pravilo v drugih evropskih državah, kjer pogosto dejstvo, da se učitelji izobražujejo v rednem delovnem času, štejejo kot financiranje izobraževanja. V Sloveniji ne poznamo možnosti iz-

rabe plačanega »sobotnega leta«, vsekakor pa imajo učitelji, kot vsi drugi javni uslužbenci, možnost izrabe neplačanega dopusta v primerih, ko se delodajalec strinja z izobraževanjem.

Nedavna raziskava TALIS, ki jo je med 23 državami izvedel OECD,²⁷ je pokazala, da so se slovenski učitelji v zadnjih 18 mesecih pred anketiranjem udeležili 17 dni izobraževanj, kar je precej več od zakonsko zagotovljenega minimuma. Zanimiv je tudi podatek, da se je v zadnjih 18 mesecih pred anketiranjem nadaljnega izobraževanja in usposabljanja udeležilo 98 % vseh slovenskih učiteljev, kar je Slovenijo uvrstilo na drugo mesto med vsemi sodelujočimi državami.²⁸ Tudi podatek o številu učiteljev, ki bi se želeli udeležiti večjega obsega programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja, je za Slovenijo primerjalno ugoden, saj je takšnih učiteljev nekaj več kot 30 %, manj jih je le v Belgiji.

Glede na povedano lahko ugotovimo, da imajo slovenski učitelji dobre pogoje za nadaljnje izobraževanje in usposabljanje, svoje znanje lahko osvežujejo, ga nadgrajujejo in ga hkrati razširjajo med svoje kolege.

Napredovanje za slovenske učitelje predstavlja predvsem poviševanje plače. Kot smo že ugotovili, je razpon med najnižjo in najvišjo plačo primerljiv z razponom drugih evropskih držav – razen nordijskih. Napredovanje v plačne razrede predstavlja neposredno zvišanje plače in je odvisno predvsem od delovnega staža in izkazane uspešnosti pri delu. Napredovanje je tako rekoč zagotovljeno, če le učitelj ostaja znotraj poklica ali vsaj uslužbenškega sistema, variabilna je le hitrost pridobivanja plačnih razredov. V primerih višjih ocen delovne uspešnosti je napredovanje hitrejše, če pa je učitelj ocenjen z nižjimi ocenami, je napredovanje počasnejše. Po drugi strani pa je za napredovanje v nazive potrebno storiti nekaj več od tega, kar od učitelja zahteva delovna ali učna obveznost. Pridobljeni naziv sicer res predstavlja tudi zvišanje osnovne plače (oziroma premik v nov plačni razred) in nove možnosti pridobivanja plačnih razredov, predstavlja pa tudi izhodišča za določene karijerne spremembe. Sodelovanje v nekaterih projektnih ali raziskovalnih skupinah je, vsaj neformalno, odvisno od pridobljenega naziva, naziv v medsebojnih odnosih pomeni tudi status. Za zasedbo delovnega mesta ravnatelja ali pomočnika ravnatelja je nujno potreben naziv svetovalca ali svetnik, da je učitelj lahko mentor pripravniku, pa mora vsaj tri leta imeti naziv mentor.

Podobno napredovanje v pridobivanje nazivov pozna le šolski sistem v Veliki Britaniji, kjer učitelji lahko pridobijo status »Advan-

ced Skilled Teacher«, s katerim lahko kandidirajo na boljše plačana delovna mesta, katerih število pa je omejeno.

Če te ugotovitve postavimo ob bok Scheinovi teoriji kariernih sider (1990) in Superjevemu modelu razvoja kariere skozi posamezna obdobja v posameznikovem življenju (glej Patton in McMahon 2006), bi lahko ugotovili, da se kariera velike večine slovenskih učiteljev v nižjem sekundarnem splošnem izobraževanju polno razvije najkasneje do obdobja »srednje kariere«, saj je plačno izhodišče učitelja začetnika v primerjavi z evropskimi kolegi relativno visoko, naziv svetovalec pa je mogoče pridobiti v prvih desetih letih službovanja. Tisti posamezniki, ki stremijo višje, jih morda zanima opravljanje dela na delovnem mestu ravnatelja ali v strokovnih in svetovalnih službah, ki izvajajo podporo šolski politiki, naziv svetnik pridobijo najkasneje do dvajsetega leta službovanja, kar pa predstavlja šele prvo polovico (ali četrtno v primeru svetovalca) let službovanja, potrebnih za dosego polne upokojitve. Potem ko učitelji dosežejo ta cilj, jih večina ne občuti dovolj motivacije za nadaljevanje nadpovprečnega udejstvovanja. Kaže, da slovenski učitelj začne »izpregati« (prim. Schein 1990) mnogo prezgodaj.

Opombe

1. Velika večina vzgojno-izobraževalnega sistema deluje v obliki javnih šol, le del izobraževalnega sistema za izobraževanje odraslih je organiziran v obliki zasebnih inštitucij, ki pa lahko izvajajo le izobraževalne programe, ki so si po zakonu pridobili javno veljavnost.
2. Država izvaja regulacijo prek določanja, kateri programi pridobijo javno veljavnost, prek vpisa v razvid izvajalcev javnoveljavnih programov, ki je obvezen, prek predpisovanja stopnje in smeri izobrazbe za posamezne učitelje.
3. Na področju vzgoje in izobraževanja se zdi izraz *strokovni delavci* primernejši od bolj splošno uporabljanega izraza *učitelj*, saj v slovenskih šolah poleg učiteljev delo opravljajo še svetovalni delavci, knjižničarji in podobni poklici, ki ne opravljajo neposrednega pedagoškega dela.
4. Izjema so bili le učitelji praktičnega pouka v nižjem in srednjem poklicnem izobraževanju, za katere je bila zahtevana srednješolska izobrazba z določenim številom let delovnih izkušenj na področju, na katerem poučujejo praktični pouk.
5. Razlika med pedagoškimi, pedagoško-andragoškimi in specialnopedagoškimi znanji je predvsem glede na populacijo, s katero posamezni strokovni delavec dela: andragoška znanja so namenjena delu z odraslimi udeleženci izobraževanja,

- specialnopedagoška znanja pa delu z otroki in mladostniki s posebnimi potrebami.
6. Med strokovnimi delavci v osnovni šoli obstaja nekaj izjem predvsem pri svetovalnih delavcih, pri katerih iz njihovih strokovnih naslovov ni razvidno, da bi obiskovali pedagoške študijske smeri (npr. univerzitetni diplomirani pedagog, univerzitetni diplomirani psiholog . . .), pa jim na podlagi sklepov Strokovnega sveta za visoko šolstvo ni potrebno posebej pridobivati pedagoško-andragoške izobrazbe.
  7. Naslednji, 95. člen, določa, da lahko v primeru, ko na določenem področju ni mogoče pridobiti s tem zakonom določene stopnje izobrazbe, minister določi, da lahko delo opravljajo tudi strokovni delavci, ki nimajo ustrezne strokovne izobrazbe, izkazujejo pa pomembne dosežke v svojem poklicu.
  8. Za delovno mesto laboranta zadostuje srednješolska izobrazba, za delovno mesto učitelja strokovnoteoretičnih predmetov v poklicnem in strokovnem izobraževanju pa izobrazba prve stopnje.
  9. V skladu s 24. členom Zakona o delovnih razmerjih javna objava prostega delovnega mesta ni obvezna v primerih, če gre za zaposlitev za določen čas, ki po svoji naravi traja največ tri mesece v koledarskem letu ali zaposlitev za določen čas za nadomeščanje začasno odsotnega delavca.
  10. Strokovni nazivi se na področju vzgoje in izobraževanja pridobivajo z napredovanjem, ki bo posebej opredeljeno kasneje.
  11. V šolskem letu 2008/09 je Ministrstvo za šolstvo in šport objavilo 135 pripravniških mest s sklenitvijo delovnega razmerja ter 400 volonterskih pripravniških mest.
  12. Kolektivna pogodba za dejavnost vzgoje in izobraževanja.
  13. Navedena ureditev je v zadnjem času vzrok za diskusije, saj Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja v 3. odstavku 92. člena določa, da mora strokovni delavec obvladati slovenski knjižni jezik, v 5. odstavku istega člena pa, da se obvladovanje slovenskega knjižnega jezika preverja pri strokovnem izpitu. Hkrati pa 3. člen istega zakona določa, da je učni jezik v vrtcih in šolah na območjih, kjer živijo pripadniki italijanske narodne skupnosti, italijanščina, na področjih, kjer živijo pripadniki madžarske narodne skupnosti, pa sta učna jezika slovenščina in madžarščina. V skladu s 14. členom Zakona o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja morajo strokovni delavci obvladati tudi italijanščino in madžarščino kot učni jezik, pri čemer 16. člen istega zakona določa, da morajo strokovni delavci šol in vrtcev z italijanskim učnim jezikom obvladati slovenski knjižni jezik, znanje le-tega pa se ne preverja na strokovnem izpitu. Tako je po mnenju strokovnjakov Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja v neposrednem nasprotju z

- Zakonom o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja. Pripravljavci novega Zakona o učiteljih v času priprave tega članka razmišljajo o spremembi zakonskega določila o obvladanju slovenskega knjižnega jezika v obvladanje učnega jezika.
14. S temi delavci je mišljen predvsem tehnični kader, kot so npr. snažilke, kuharji, hišniki in podobno.
  15. Strokovni svet RS za splošno izobraževanje, Strokovni svet RS za poklicno in višje strokovno izobraževanje, Strokovni svet RS za izobraževanje odraslih ter Strokovni svet RS za šport.
  16. Ministrstvo vsako leto objavi tudi razpis za sofinanciranje izrednega študija za pridobitev ustrezne izobrazbe za tiste strokovne delavce v vzgoji in izobraževanju, ki so že zaposleni. V letu 2009 je bilo za to namenjenih 158.025 €.
  17. Programi nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja so ovrednoteni z 0,5 točke za vsakih osem ur izobraževanja, dodatno strokovno delo pa je ovrednoteno v 20. členu navedenega pravilnika.
  18. Večino je izvedel Zavod RS za šolstvo.
  19. Uveljavljena izraza za obe vrsti pedagoških študijskih programov sta »enopredmetni ali dvopredmetni študijski programi«.
  20. Po mednarodni klasifikaciji gre za raven višjega sekundarnega izobraževanja.
  21. Gre za matematiko, fiziko, biologijo in kemijo.
  22. Velika Britanija, Nemčija, Francija, Švedska, Italija, Finska.
  23. Poleg Slovenije ima takšno ureditev med primerjanimi državami le še Nemčija.
  24. V mednarodnih standardih je to nivo »elementary school«.
  25. Nemčija na primer štiri leta.
  26. Dostopno na http://www.eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/105EN.pdf.
  27. V Sloveniji je raziskavo izvedel Pedagoški inštitut.
  28. Pred Slovenijo se je uvrstila le Turčija s podatkom, da so se izobraževanja udeležili vsi učitelji. Podatki so dostopni na http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/raziskovalna_dejavnost/TALIS/TALIS2008porocilo.pdf.

Literatura

- Arnold, H. J., in D. C. Feldman. 1986. *Organizational behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Bučar, F. 1969. *Uvod v javno upravo*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Marentič Požarnik, B. 1990. Kako izobraževati učitelja za profesionalno avtonomnost? *Vzgoja in izobraževanje* 21 (6): 3–8.
- Patton, W., in M. McMahon. 2006. *Career development and systems theory*. Rotterdam: Sense.

- Pravilnik o nadaljnem izobraževanju in usposabljanju strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 64/2004, 83/2005, 27/2007, 123/2008, 42/2009.
- Razdevšek Pučko, C. 1995. Smo z izobraževanjem učiteljev že v Evropi? *Vzgoja in izobraževanje* 26 (6): 3–7.
- Schein, E. H. 1990. *Career anchors: discovering your real values*. San Diego, CA: University Associates.
- Uredba o napredovanju javnih uslužbencev v plačne razrede. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 51/2008, 91/2008 in 113/2009.
- Valenčič Zuljan, M., J. Vogrinc, C. Bizjak, Z. Krištof in J. Kalin. 2007. *Izzivi mentorstva*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 16/2007 (UPB-5), 36/2008, 58/2009, 64/2009, 65/2009.
- Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 35/2001.
- Zakon o sistemu plač v javnem sektorju (UPB13). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 108/2009.
- Zgaga, P. 2004. Nova priložnost za izobraževanje učiteljev v »Evropskem visokošolskem prostoru«? *Sodobna pedagogika* 55 (posebna številka): 12–32.